

ВІДГУК

офіційного опонента, начальника кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, доктора педагогічних наук, професора,

Мірошніченко Валентини Іванівни на дисертаційне дослідження Пономаренка Станіслава Ігоровича

«Формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки», подане на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 0110Освітні, педагогічні науки.

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки.

Актуальність теми дисертаційного дослідження з проблеми формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки зумовлена низкою чинників, серед яких: потреба суспільства у фахівцях, здатних усвідомлено організувати захист довкілля, формувати культуру користування природними багатствами; потреба суспільства в фахівцях цивільного захисту, які мають високий рівень сформованості екологічної культури; визнання необхідності формування екологічної культури у майбутніх фахівців цивільного захисту.

Зважаючи на викладене, тема дисертаційного дослідження С. І. Пономаренка «Формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки» цілком відповідає запитам часу. Його виконання відповідно до основних напрямів та завдань наукової теми кафедри хімії, екології та методики їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Дослідження біологічного, ландшафтного різноманіття та вивчення і покращення екологічного стану водних ресурсів Центрального Побужжя» (державний реєстровий номер 0111U007558) підсилює його значущість та актуальність саме для сьогодення.

2. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

До найбільш значущих наукових результатів С. І. Пономаренка відносимо: узагальнення основних тенденцій та особливостей змісту професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту в контексті досліджуваної проблеми; обґрунтування педагогічних умов та створення структурно-функціональної моделі формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки;

визначення її структурних компонентів, уточнення сутності ключових понять дослідження: «формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки», «сформованість екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки», критеріїв, показників та рівнів її сформованості.

3. Нові факти, одержані здобувачем. У результаті ретельного наукового пошуку дисертант висвітлив сутність екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки; обґрунтував науково-методичні засади її формування в процесі професійної підготовки; запропонував педагогічні умови формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз тексту дисертації та змісту публікацій С. І. Пономаренка дають підстави для висновку про наукову обґрунтованість і достовірність отриманих результатів, а також про те, що здобувач на належному рівні володіє теорією проблеми і методами її дослідження.

Педагогічний експеримент з формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту здійснювався на базі Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, Черкаського інституту пожежної безпеки, Вищого професійного училища Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця), Ліцею цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця) упродовж 2020–2022 років.

Загальна кількість курсантів у експерименті склала 324 особи, які навчаються за спеціальністю 263 «Цивільна безпека» ОПП «Цивільний захист». До контрольної групи залучено 153 здобувача вищої освіти, експериментальної – 171, що дозволяє вважати вибірку репрезентативною по відношенню до генеральної сукупності курсантів.

Наукову цінність дисертаційного дослідження С. І. Пономаренка становлять вперше обґрунтовані педагогічні умови і побудована структурно-функціональна модель формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки. Ретельне вивчення наукової літератури (213 найменувань, із них 31 – іноземною мовою) дало змогу здобувачеві достатньо переконливо висвітлити: сутність і зміст ключових понять дослідження («формування екологічної культури майбутніх

фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки», «сформованість екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки»), визначити критерії, показники та охарактеризувати рівні її сформованості у майбутніх фахівців цивільного захисту, а також обґрунтувати педагогічні умови та спроектувати модель її формування у процесі професійної підготовки.

Не викликає заперечень обґрунтованість наукових положень і висновків дисертаційного дослідження, які опираються на новітні досягнення в галузі психології та педагогіки, теорії і методики професійної освіти, положення загальних (культурологічно-аксіологічного, особистісно-орієнтованого, системно-синергетичного, діяльнісно-технологічного) та специфічних (екогуманістичного соціально-екологічного, екологічно-парсипативного) підходів. Серед обраних дисертантом методів наукового дослідження найбільш продуктивними, на наш погляд, були: науково-теоретичні, а саме: аналіз та синтез наукових джерел, які дали можливість системно схарактеризувати ситуацію, що склалася у професійно-екологічній освіті; порівняльний історико-педагогічний аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової, методичної літератури, що дозволив виявити тенденції сучасної екологічної освіти, вивчення сучасних вимог ринку праці; лінгвістичний метод (цей метод використано при здійсненні в дослідженні контент-аналізу та структурно-частотного аналізу основних понять); опитувально-діагностичний метод (використано щодо тестування, опитування, спостереження, анкетування, застосовано для діагностики рівнів екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту); системно-структурний метод, метод моделювання, що використовувалися під час створення моделі формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки; експериментально-педагогічний метод (застосовано для обґрунтування педагогічних умов формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки); педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) для перевірки робочої гіпотези й дієвості запропонованих педагогічних умов.

Наукові положення дисертації, педагогічні умови і модель формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки впроваджені в освітній процес Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (довідка № 9005-1136/9030 від 28.06.2022), Черкаського інституту пожежної безпеки (довідка № 1432 від 05.09.2022), Вищого професійного училища Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця) (довідка № 1/279д від

2.08.2022), Ліцею цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця) (довідка № 01/14од від 2.08.2022), що підтверджують відповідні документи.

Апробація результатів наукового дослідження С. І. Пономаренка є також достатньою та підтверджується достатньою кількістю публікацій у вітчизняних і зарубіжних наукових виданнях (17 найменувань) та участю здобувача в науково-практичних заходах (8) різного рівня.

5. Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Дисертаційне дослідження С. І. Пономаренка має наукову і практичну значущість, зумовлену тим, що одержані результати є достатньо обґрунтованими, успішно апробованими та впровадженими в систему професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів полягає в розробці та впровадженні в освітній процес закладів вищої освіти діагностичного інструментарію, оновленні змісту курсів «Захист навколишнього середовища» «Культура безпеки», «Техногенна безпека технологічних процесів», «Природні та техногенні загрози», «Ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій та гасіння пожеж», «Професійна підготовка рятувальника»; упровадженні спецсеминарів «Формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту», «Діяльність в еколого-небезпечних умовах», еколого-психологічних тренінгів; апробуванні творчих завдань, ситуацій, інноваційних форм аудиторної та позааудиторної роботи, програми саморозвитку курсанта, заснованій на активізації діяльності із захисту навколишнього середовища; використанні набору фотографій та презентаційного матеріалу, що сприяють методичному забезпеченню процесу формування екологічної культури; застосуванні розроблених тестів до занять, що дозволяють контролювати рівень знань та ефективність проведення занять.

Слід наголосити, що рецензована праця сприяє виявленню шляхів вирішення важливої для педагогічної науки дослідницької проблеми, що стосується формування екологічної культури у майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки, її результати дають підстави вважати дослідження суттєвим підґрунтям для практичного вдосконалення освітнього процесу у відповідних закладах вищої освіти з урахуванням сучасних освітніх тенденцій.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Одержані С. І. Пономаренком результати дослідження рекомендується використовувати освітньому процесі закладів вищої освіти при викладанні освітніх компонентів для підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту; застосовуватися у практичній діяльності ЗВО при підготовці фахівців-рятувальників, у розробці навчальних дисциплін за спеціальностями ДСНС для набуття досвіду практичної роботи у надзвичайних ситуаціях.

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Структура дисертації охоплює анотації українською й англійською мовами, вступ, три розділи, пов'язані послідовністю викладу і внутрішньою логікою, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел, додатки. Зміст дисертації достатньою мірою розкриває її ключові аспекти та відповідає меті дослідження і поставленим завданням.

Науковий апарат виконаної роботи коректно визначений. Об'єкт, предмет, мета дослідження, зазначені у вступі, відповідають задекларованій темі. Також у цій частині дисертації висвітлено наукову новизну, практичне значення, подано відомості про апробацію й упровадження результатів дослідження, особистий внесок здобувача, структуру та обсяг дисертації. Зазначений комплекс методів дослідження, в якому гармонійно поєднуються теоретичні, емпіричні та методи математичної статистики.

У першому розділі – «Теоретичні основи формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки» – висвітлено стан розробленості проблеми формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки; поняттєво-категоріальний апарат дослідження; особливості фахової підготовки та професійної діяльності майбутніх фахівців цивільного захисту в контексті формування у них екологічної культури.

У змісті першого розділу привертає увагу акцентування дослідницького пошуку на роботу над подальшим удосконаленням системи екологічної освіти, присвяченої таким питанням: необхідності формування ціннісно-нормативних відносин, без яких неможливо подолати споживацьке ставлення людей до природи; дослідженню сутності і проблем формування екологічної культури майбутніх фахівців різних спеціальностей; підготовку майбутніх фахівців цивільного захисту (підрозділ 1.1).

На основі узагальнення досліджень поняття і сутності «екологічна культура» автор визначає її як органічну, невід'ємну частину культури, яка охоплює ті аспекти мислення, цілісного сприйняття світу, здатності вести екологічно доцільну діяльність у навколишньому середовищі, які узгоджені із законами природи і характеризуються загальним усвідомленням

важливості і необхідності вирішення екологічних проблем.

Екологічна культура майбутнього фахівця цивільного захисту слушно розглядається дисертантом як один із показників їх професійної підготовки. Її він розглядає з двох позицій (с. 58):

– як інтегративну особистісну якість, яка характеризує діяльність людини в соціоприродному середовищі; формує ціннісне ставлення і потребово-мотиваційну сферу як основу, яка впливає на спрямованість професійної діяльності курсантів;

– як філософську категорію, яка характеризує специфіку взаємозв'язку майбутніх фахівців цивільного захисту, суспільства і навколишнього природного середовища.

Сумлінне опрацювання достатньої джерельної бази, аналіз стану вивчення особливостей професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту уможливили конкретизацію сутності ключових понять дослідження. Зокрема, автор розглядає формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки як складний процес набуття курсантами екологічних цінностей, внутрішніх потреб екоцентричної спрямованості, оволодіння професійними та екологічними знаннями, вміннями, високими моральними і морально-вольовими якостями для здійснення екологодоцільної діяльності в навколишньому середовищі та екобезпечної професійної діяльності в особливих і екстремальних умовах.

Позитивним є те, що особливості професії фахівця цивільного захисту автор пов'язує з тим, що смисловою основою діяльності, головним мотивом і метою цієї професії є захист і порятунок людей, попередження та ліквідація наслідків катастроф, пожежний нагляд, здатність виживати і надавати технічну, психологічну, медичну допомогу людям в умовах екстремальної ситуації, психологічна стійкість до стресів, готовність до самопожертви для порятунку інших (підрозділ 1.3). Фахівці цивільного захисту постійно знаходяться в зоні підвищених ризиків, що значно розширює просторовий ареал їх професійної культури, охоплюючи як сферу внутрішньо-професійних відносин, так і взаємини з навколишнім середовищем, які визначаються умовами виконання професійної діяльності, що вимагає сформованої екологічної культури.

У другому розділі – «Методика дослідно-експериментальної роботи та діагностика сформованості екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту» – подано методичку дослідно-експериментальної роботи з формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту; проаналізовано стан формування екологічної культури майбутніх фахівців

цивільного захисту; визначено критерії, показники та рівні сформованості екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки; описано організацію та проведення констатувального експерименту.

Заслуговує схвалення підхід дослідника до відбору методів експериментальної роботи, що полягає у визначенні переваг і недоліків кожного, та обґрунтованого використання їх у комплексі для забезпечення вірогідності отриманих даних.

Як свідчить аналіз змісту другого розділу, з'ясування стану сформованості екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту (підрозд. 2.2) відбувалося на основі визначених критеріїв та їх показників. Результати, одержані на констатувальному етапі дослідження, дали змогу виявити такі недоліки в організації екологічної освіти: відсутність єдиної обґрунтованої програми екологічної освіти для фахівців цивільного захисту; нестача спеціально підготовлених викладачів з екоцентричною позицією; низька продуктивність традиційного підходу до викладання таких нетрадиційних тем як екологічні; відсутність концептуально єдиної методології екологічної освіти в ЗВО тощо. Констатувальний експеримент підтвердив необхідність пошуку шляхів забезпечення ефективності процесу формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту.

Для виконання цього завдання запропоновані педагогічні умови та побудована структурно-функціональна модель їх реалізації у процесі професійної підготовки фахівців цивільного захисту.

У третьому розділі – «Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки» – викладене власне бачення шляхів вирішення науково-педагогічної проблеми через створення відповідних педагогічних умов та побудови структурно-функціональної моделі їх реалізації у процесі професійної підготовки. Як видно з тексту дисертації, визначені дисертантом завдання дослідно-експериментальної роботи виконувались із дотриманням належних процедур щодо її проведення і детальним описом одержаних результатів на кожному етапі.

Обґрунтування педагогічних умов формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки підпорядковано меті і завданням дослідження, враховує специфіку професійної діяльності фахівців цивільного захисту та особливості освітнього процесу у відповідних закладах освіти. Побудована модель формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки дала можливість дослідити варіант

освітнього процесу, обґрунтувати склад і зв'язки, що визначають наукові основи змісту педагогічних умов, відобразити логічну послідовність формування у курсантів зазначеного феномена.

Формувальний етап експериментального дослідження полягав у впровадженні запропонованих педагогічних інновацій з метою перевірки ефективності педагогічних умов формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту в процесі професійної підготовки. Аналіз кінцевих результатів експериментальної роботи показав, що в експериментальних групах виявлено суттєву позитивну динаміку за всіма показниками. Для визначення достовірності отриманих цифрованих даних підтверджено за допомогою методів математичної статистики з використанням критерію Пірсона.

Якісні зміни у формуванні екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної за всіма критеріями досягнуто і завдяки системному використанню розробленого автором науково-методичного забезпечення цього процесу. Результати пошуково-експериментальної роботи дали можливість дисертанту удосконалити змістове наповнення освітнього процесу підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту за спеціальністю 263 «Цивільна безпека» ОПП «Цивільний захист».

Висновки до розділів та загальні висновки в цілому відображають зміст та результати наукового пошуку, узгоджуються із завданнями дослідження, є логічними та аргументованими.

Повний обсяг дисертації становить 390 сторінок, обсяг основного тексту складає 212 сторінок, що відповідає вимогам МОН України. 45 таблиць та 3 рисунка в основному тексті, 11 додатків унаочнюють успішне виконання поставлених дослідником завдань.

Аналіз змісту дисертації дає підстави для висновку про те, що поставлені завдання розв'язано, гіпотезу підтверджено, мету наукового пошуку загалом досягнуто.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Попри загальну позитивну оцінку дисертації Пономаренка Станіслава Ігоровича вважаємо за необхідне висловити окремі зауваження і побажання:

1. У сучасних умовах проблема формування екологічної культури фахівців є глобальною, має планетарний характер, стосується усього людства, відтак є у колі дослідницьких інтересів не лише вітчизняних науковців та практиків. Хоча праці зарубіжних дослідників достатньо представлені у списку використаних джерел, аналіз змісту дисертації дає

підстави для висновків, що робота тільки виграла б, якби дисертант здійснив аналіз зарубіжного досвіду щодо формування екологічної культури майбутніх фахівців.

2. Описуючи особливості фахової підготовки та професійної діяльності майбутніх фахівців цивільного захисту в контексті формування у них екологічної культури (підрозділ 1.3) доречно було б детальніше проаналізувати законодавчі акти, що регулюють діяльність фахівців цивільного захисту, зазначені на с. 21–22. Також на с. 21–22 варто було б оновити дати внесення змін до окремих документів.

3. На нашу думку, професійна підготовка загалом, у тому числі формування екологічної культури майбутнього фахівця цивільного захисту, як представника сектору безпеки і оборони, враховуючи функції, які покладаються суспільством на цей сектор, має відбуватися з урахуванням воєнно-політичної ситуації в країні. Відтак, наукова та соціальна цінність дисертації значно б виграла, якби в актуальності теми було зазначено, що і в бойових умовах фахівці цивільного захисту мають виявляти сформованість екологічної культури під час виконання функціональних обов'язків з метою вирішення професійних завдань. У тексті дисертації було б доречно про це згадати, з огляду на те, що педагогічний експеримент проводився упродовж 2020–2022 років, зокрема вказати на особливості професійної діяльності фахівців цивільного захисту в умовах воєнного стану та особливого періоду. Щодо показників мотиваційно-аксіологічного критерію сформованості екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту, слід додати ступінь відповідності ціннісних орієнтацій особистості інтересам суспільства.

4. На с. 22–23 дисертації здобувач наводить виявлені в результаті аналізу теорії та практики формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту протиріччя, проте з тексту дисертації не достатньо зрозуміло, якою мірою вдалося автору їх вирішити за допомогою впровадження запропонованих педагогічних інновацій.

5. Додатки становлять значну за обсягом частину роботи. Бажано було б оформити матеріал додатків (с. 254–379) у навчальний чи методичний посібник.

Висловлені зауваження не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження С. І. Пономаренка і можуть бути приводом для наукової дискусії.

9. Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях.

Основні положення дисертаційного дослідження С. І. Пономаренка відображено у 17 публікаціях автора (1 – у співавторстві), із них: 7 статей

відображають основні наукові результати (2 – у зарубіжному фаховому виданні), 8 – апробаційного характеру, 2 – додатково відображають результати дисертації.

Отже, здобувач дотримав вимоги наказу Міністерства освіти і науки № 1112 від 17.10.2012 р. щодо опублікування результатів дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

10. Висновок

Аналіз дисертації, анотацій та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Пономаренка С.І. «Формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки» є самостійним, завершеним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для педагогічної науки і практики. Вважаємо, що дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор Пономаренко Станіслав Ігорович заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка.

Опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
начальник кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Валентина МІРОШНІЧЕНКО

Підпис засвідчує
Начальник відділення контролю
та документального забезпечення
Андрій Ковальчук
01.12.2022р.

